

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
Facultatea de filosofie și Științe Social-Politice
ȘCOALA DOCTORALĂ DE FILOSOFIE

REZUMAT
Teză de doctorat

PREGĂTIREA PENTRU MOARTE,
SENS AL FILOSOFIEI PRACTICE:
interpretări semiotice

Conducător științific
Prof. univ. emerit dr. TRAIAN D. STĂNCIULESCU

Doctorand
Cristina COTARCEA (căs. Vasile)

2025

Profesorului universitat dr.
GEORGE BONDOR,
In memoriam

Pentru a-mi fi stat cu înțelepciune alături de câte ori a fost cu putință,
pentru a-mi fi dăruit instrumentele practice ale propriei sale filosofii,
prin care puterea de a înfrunta moartea a devenit posibilă,
OMAGIU.

Cristina Vasile

CUPRINS

CONSIDERAȚII ARGUMENTATIVE / 7

1. Obiective majore ale cercetării / 7

2. Justificări subiective / 11

Partea I / 13

PREGĂTIREA PENTRU MOARTE:

FUNDAMENTE CONCEPTUAL-METODOLOGICE

ALE UNEI APARTE STĂRI DE A FI

Capitolul 1

SENSUL ÎNTREBĂRILOR-CHEIE: CINE SUNTEM, DE UNDE VENIM, ÎNCOTRO?

1.1. Dialectica viață-moarte, univers al cercetării conceptuale / 16

1.2. Sintetizând, dialectica viață-moarte: deschideri (pr)axiologice / 25

Capitolul 2

DE LA „LIMBAJUL-OBIECT” LA „METALIMBAJUL” UNEI CUPRINZĂTOARE PREGĂTIRI DE MOARTE / 37

2.1. Moartea ca sens prefigurator al vieții:

contribuții la o situație a „pregătirii de plecare” / 37

2.2. Graful semiotic: o situație de integratoare pregătire a morții / 57

2.3. În loc de sinteză: semioza pregătirii pentru moarte, sensuri dintotdeauna deschise / 58

Partea 2

ÎN BENEFICIUL VIEȚII, MOARTEA.

CONEXIUNI TANATOLOGICE, ROMÂNEȘTI ȘI DANEZE / 63

Capitolul 3

TANATOLOGIA SAU DESPRE SENSUL RAȚIONAL DE A FI AL MORȚII / 64

3.1. Tanatologia sau despre o semiotică știință a (ne)muririi / 65

3.2. Ipostaze filosofice ale „Marii Treceeri”: de la murire la nemurire / 67

Capitolul 4

ATITUDINEA FAȚĂ DE VIAȚĂ-MOARTE:

ARHETIPURI ALE SPAȚIULUI CULTURAL ROMÂNESC ȘI DANEZ / 71

4.1. Credințe și ritualuri de trecere în tradiția poporului român / 71

4.2. Față în față cu oglinda unei alte culturi:

scurtă introducere în istoria daneză a morții / 8

4.3. Analogii între spiritualitatea morții în cultura română și daneză, de la tradiție la inovație: posibile deschideri / 86

Capitolul 5

SEMIOZA MURIRII ÎN STAREA DE PANDEMIE / 89

- 5.1. Considerații ale filosofiei practice privitoare la pandemie / 89
 5.2. Puncte de vedere privind confruntarea cu moartea: interpretări semiotice / 91
 5.3. Ieșirea din pandemie: o pentadă a învățăturilor strategice / 94
 5.4. Din experiența de asistent social în România și Danemarca, concluzii necesare / 97

Partea a 3-a

DIALOGURI SEMIOTICE:

SENSURI (PR)AXIOLOGICE ALE CONFRUNTĂRII CU MOARTEA / 103

Capitolul 6

SEMIOZA UNEI EXPERIENȚE PERSONALE DESPRE VOINȚA DE A NU MURI / 104

- 6.1. Cine, ce și cum? Despre reperele unui “sine” purtător de moarte / 105
 6.2. În ce context, ce beneficiari și cu ce efecte? / 122
 6.3. În loc de concluzii: despre o dramatică semioză a confruntării cu moartea / 127

Capitolul 7

SEMIOZE ALE LUPTEI CU MOARTEA: DE LA CURAJUL ÎNFRUNTĂRII LIMITELOR LA PUTEREA SUPRAVIEȚUIRII ÎN RĂZBOI / 130

- 7.1. Relatări de luat în seamă: scenarii individuale de înfruntare și înțelegere a morții / 130

- 7.2. Din punct de vedere medical, povește vizând întâmpinarea „Marii Plecări”/ 144

Capitolul 8

SUB TEROAREA RĂZBOIULUI, JOCUL DE-A MOARTEA / 147

- 8.1. Între vibrația sirenei și explozia obuzelor, speranța de a nu muri / 148

- 8.2. Gânduri ale unei colectivități trăind sub teroarea morții:

o analiză triadic-semiotică / 153

- 8.3. Ca o altfel de moarte spirituală, dezrădăcinarea / 158

Capitolul 9

SCHIȚĂ DE PROIECT ROMÂNIA-DANEMARCA PRIVIND PREGĂTIREA PENTRU MOARTE / 162

- 9.1. Contribuții semiotice la o strategie de îngrijire paliativă: experiențe româno-daneze / 162

- 9.2. Expectanțele cercetării: un proiect care vizează optimizator pe oricine știe că moartea nu poate fi evitată / 165

În loc de concluzii: QUO VADIS HOMINE? / 171

BIBLIOGRAFIE / 174

CONSIDERAȚII JUSTIFICATIVE

Lucrarea de față își propune să deslușească (pr)axiologic cea mai tulburătoare stare a ființei umane: aceea a „veșnicei întoarceri”¹, cum definește Mircea Eliade „întoarcerea acasă”... Un “acasă” exprimat în toate chipurile cu puțință, începând de la cel obiectiv – bine cunoscut al dorului de locul pământesc al nașterii – și până la acela subiectiv al întoarcerii sufletului omenesc într-un prezumtiv „Eden ceresc”, al unui “rai spiritual” pe care teologia îl postulează de la începuturi, sau al unui subtil orizont al „lumii ideilor”, cum filosofic l-a numit Platon. Sau – în cele din urmă – al unui fără de sfârșit “acasă”, identificat cu un „multi-univers informațional”, pe care știința actuală – semiologia implicit – se străduiește să îl definească tot mai riguros.

În termenii integratori ai semioticii – descrisă de Charles S. Peirce drept teoria generală a semnelor, adică drept „ceva care stă în locul a altceva și are semnificație pentru cineva”² – dialectica viață-moarte descrie aspectele existenței umane în chip mediat, indirect, prin semne prefiguratoare manifestate implicit *înainte și după* momentul prezentului ei³. Moment pe care trecerea prin moarte îl îngăduie și care – dacă într-un chip sau altul există sau poate fi postulat – s-ar cuveni să fie mai bine cunoscut.

Dar, întrucât această existență abia de puțină vreme face obiectul unei cercetării științifice conjugate, ne-am propus ca în paginile tezei de față să cercetăm rațional semnele intuitive prin care moartea însăși poate fi prefigurată. În termenii accesibili ai *semio-logicii*, premisă a *filosofiei practice* adică, oferindu-ne privilegiul de a *învăța să murim frumos*.

¹ Mircea Eliade, *Mitul eternei reîntoarceri. Arhetipuri și repetare*, trans. Maria Ivănescu & Cezar Ivănescu, Editura Univers Enciclopedic, București, 1999.

² Charles S. Peirce, *Semnificație și acțiune*, antologie realizată de Delia Marga și Andrei Marga, Editura Humanitas, București, 1990, p. 269.

³ Traian D. Stănciulescu, *Viață înaintea vieții?*, Editura Timpuri, Deva, 1991.

1. Obiective majore ale cercetării

În acest univers de discurs doar parțial posibil de cercetat în mod nemijlocit – și bănuț doar în anumite aspecte ale sale, insondabile direct –, putem considera că obiectivele majore ale cercetării vizează:

- necesitatea armonizării unui „limbaj-obiect” specific (domeniu de studiat) cu cele ale unui „meta-limbaj” adecvat (ale unei metodologii aferente);

- analiza detaliată a principalilor itemi ai situației de comunicare / semiozei prin care se definește „pregătirea pentru moarte” a subiecților umani, elaborată prin metoda analizei situaționale (a hexadei sau a grafului semiotic);

- cercetarea comparativă, în termenii metodologiei semiotice, a caracteristicilor majore ale culturii române și daneze privind atitudinea față de moarte și implicit asistența muribunzilor;

- elaborarea unui scenariu educativ și aplicativ cu privire la asistența eficientă din punct de vedere BPL (bio-psiho-logic și social) a muribunzilor.

Astfel, vom spune de la bun început că:

■ „**LIMBAJUL-OBIECT**” al cercetării îl reprezintă problema Marii Trece, a trecerii omului de la viață la moarte – pentru a afla pe cât posibil ce definește cu adevărat acest inefabil proces, pentru care semnele exterioare accesibile celorlalți denotază doar într-o mică măsură ce se petrece în interiorul sistemului atât de complex care se numește „om”.

Pentru a depăși stadiul de vaguitate, de indecizie și de speculație pură pe care absența unor semne palpabile, cu conotații și interpretări obiective ar trebui să le probeze în situația unei cercetări științifice temeinice – așa cum ar trebui să fie o lucrare de doctorat – am ales ca din ansamblul extrem de vast al problemelor care vizează trecerea de la viață la

moarte să le selectez / cercetez pe acelea care se referă la secvențele controlabile încă în raport cu procesul morții, respectiv:

— aspectele care țin de fazele prefiguratoare ale Marii Treceeri, de natură bio-psiho-logică și socială prin care entitatea umană se definește specific în aceste momente ale vieții sale;

— aspectele care vizează atitudinea aparținătorilor (folosesc termenul de specialitate prin care se definesc cei ce stau la căpătâiul ființei pregătite de plecare) față de ceea ce ar contribui oarecum obiectiv la liniștirea / echilibrarea tulburărilor sufletești ale muribundului încă aflat în viață, atât pentru secvența pământească a acestei excepționale stări, cât și – poate – pentru probabilitatea oricărei alte variante de ființare post-festum.

Cunoașterea acestor două categorii de aspecte vizează de fapt puțința omului de a construi pentru om un scenariu de EDUCAȚIE ÎN VEDEREA MORȚII, în sensul cuplării nu numai simbolice a „cerului cu pământul”, prin înțelegerea pe cât posibil a adevărilor ce definesc „înainte” acestui moment și momentele fără de timp care urmează „după”, prin relația încă posibil de asumat conștient de cel care urmează să moară cu cei care rămân în urma sa etc.

În sinteză, toate aceste aspecte urmează a fi cercetate în **Partea I a tezei**, *FUNDAMENTE CONCEPTUALE ALE UNUI APARTE „LIMBAJ-OBJECT”*, care justifică ancorarea tezei de doctorat în orizontul *filosofiei practice*, orizont căruia urmează să îi asociem o metodologie specifică: aceea a semioticii, în calitate de „meta-limbaj”.

● În acest sens, **partea a 2-a** a cercetării – intitulată *SEMIOZA MARIİ TRECEERİ, DE LA VIAȚĂ LA DINCOLO DE VIAȚĂ: STRATEGII METODOLOGICE* – vizează nemijlocit „META-LIMBAJUL” major al tezei de doctorat, respectiv SEMIOTICA sau SEMIO-LOGICA. Într-o accepțiune cuprinzătoare, această metodologie desemnează știința semnelor în genere – inclusiv a celor (meta)cosmice de care se prevalează filosofia,

religia și cosmologia, dar și științele omului, antropologia, biologia și medicina, psihologia și sociologia –, semne de care cunoașterea umană încearcă să dea seama atunci când se referă la dialectica viață-moarte.

Astfel, în calitate de operatoare de semne privitoare la esența umană, semiotica poate fi definită drept o știință integratoare, transdisciplinară, care unește multiplele discipline ce pot fi conectate prin conceptele de SEMN și SEMIOZĂ, de comunicare / comuniune prin intermediul semnelor.

În plus, particularitățile unei semioze speciale precum aceea a morții (a pregătirii trecerii către moarte, de fapt) presupune nuanțări inedite care vor îmbogăți metodologia semiotică – situația semiotică de comunicare sau analiza triadică (sintactică, semantică, pragmatică) – cu aspecte inedite.

*

■ În acest sens urmează a fi analizați *parametrii hexadici ai situației pregătitoare pentru moarte*, respectiv:

— *subiectul* care se confruntă cu moartea (tânăr sau vârstnic, bărbat sau femeie, grad de cultură etc.), asistat de cei care îi sunt apropiați într-un mod sau altul (familia, asistența medicală etc.);

— *cauza obiectivă* a morții: bătrânețe, boală, accident etc.;

— *modul* în care este asumată iminența morții: cu resemnare sau respingere, cu violență sau apatie etc.;

— *aspecte contextuale* în care se petrec evenimentul: acasă, la spital, locația geografică și anotimpul etc.;

— *finalitatea estimată* a confruntării cu moartea: împăcarea sufletească sau relaxarea trupească, convingerea că CEVA urmează să ne ducă mai departe SENSUL DE A FI (FOST) PĂMÂNTEȘTE: valorile materiale sau spirituale pe care le-am creat, în substanța cărora va pulsa cumva propria noastră viață, copiii pe care i-am conceput și crescut, pentru a ne duce fenotipul

mai departe, dar – mai presus de toate – prezumtiva supraviețuire a sufletului. ca o aparte hologramă reasezată în „lumea ideilor” pentru a da seamă / resemnifica cele împlinite în viață.

Desigur, acestor parametri majori ai situației semiotice le pot fi adăugați și alții, cu valori semantice inedite, cum ar fi de pildă Judecătorul / Evaluatorul, care poate fi:

— muribundul însuși, supus unei autoevaluări potrivit principiului „cum îți așterni, așa vei dormi”... sau „ce vei face cu trupul, sufletul și spiritul tău devine premisă pentru orizontul de frecvență în care te vei înălța”;

— o instanță divină oarecare... Zeul sau Dumnezeu însuși... capabil să spună: „Suflete, tu te așezi aici, tu acolo...”.

Prin atare adaosuri se configurează strategii metodologice tot mai complexe – cum ar fi aceea a trecerii de la *hexada semiotică* la aceea *grafului semiotic*⁴, strategii care vor fi valorificate mai mult sau mai puțin nemijlocit pe parcursul cercetării.

Toate aceste aspecte urmează a fi particularizate printr-o distinctă interpretare a diferențelor dintre semioza românească și cea daneză a pregătirii pentru moarte, respectiv prin cele două tipuri de culturi pe care subsemnata le cunoaște nemijlocit, prin faptul de fi trăit și într-un mediu de viață – cel românesc, în care m-am născut, și în cel danez, în care de o bună vreme trăiesc.

■ O atare analiză este esențială pentru pregătirea celei de a 3-a părți a tezei – APLICAȚII PRAGMATICE ALE UNEI ESENȚIALE SCHIMBĂRI DE STARE – care îngăduie:

— analiza semiotică a unor situații exemplare, social-culturale arhetipale pentru viziunea românească și daneză asupra morții: conexiuni și disjuncții semiotice (sintactice, semantice, pragmatice);

⁴ Traian D. Stănciulescu, *La început a fost semnu: o altă introducere în semiotică*, Performantica, Iași, 2004, p. 102.

— prezentarea unor scenarii de viață personală, dramatic confruntate cu moartea – cum este cazul propriei mele experiențe de viață, sau al altor subiecți umani ale căror semioze de viață-moarte am avut privilegiul de a le cerceta, (ne)mijlocit, prin studii de caz, răspunsuri la chestionare sau interviuri, puncte de vedere publicate în cărți etc.;

— elaborarea unui scenariu inedit / interdisciplinar de filosofie practică, de asistență socială și umană pentru cei ce urmează să plece din această lume, cu speranța sau convingerea că într-un chip sau altul nu vor muri definitiv.

Aceste secvențe de înțelegere și acțiune punctuală în orizontul fără de limite al vieții și morții au ca finalitate recuperarea în alți termeni, integratori – în perspectivă conceptuală și metodologică, teoretică și practică deopotrivă – a răspunsului la întrebarea perenă cu care lucrarea se încheie:

QUO VADIS, HOMINE?

2. Justificări subiective

Opțiunea pentru alegerea și strădania de a finaliza teza de față nu este deloc întâmplătoare, fiind determinată de o „eurigramă”⁵ a propriei mele deveniri de viață, a propriei mele cunoașteri. Astfel:

- În calitate de absolventă a facultății de asistență socială și teologie (București), de angajată în domeniul asistenței sociale a persoanelor cu handicap și a celor vârstnici din căminele etc. atât din România, cât și din Danemarca, am avut posibilitatea să cunosc nemijlocit cele două tipuri de mentalități culturale pe care moartea celor dragi – și nu numai – le prilejuiește.

- O atare experiență profesională, dublată de vocația personală de înțelegere a misterului vieții și morții, de aspirația de a înțelege rațional

⁵ Ion Moraru, *Un model epistemologic-psihologic al creativității tehnice*, ESE, București, 1980.

trăiri subiective pentru care știința (medicală) nu are încă un răspuns clarificator, cum ar fi NDE (*Near Death Experiments*) – se regăsește în preocuparea spirituală de a o împlini în termenii prezentei lucrări de doctorat.

● Privilegiul, cu siguranță deloc întâmplător, de a-l cunoaște pe domnul profesor Traian D. Stănciulescu – în universul filosofiei și al semioticii ieșene și nu numai, preocupat între altele și de această problemă prin cărți publicate la „capetele de pod” ale cunoașterii umane românești și nu numai (*O cale a rațiunii către Dumnezeu?* 1990; *Viață înaintea vieții?* 1991), respectiv prin cele ulterior apărute (*Metamorfozele luminii – fundamente biofotonice ale conștiinței* (2003), *Ierarhiile luminii: conexiuni (meta)fizice* 2019 – a dat un impuls suplimentar, instituțional inclusiv, aspirațiilor mele, îngăduindu-mi să conturez conceptual proiectul doctoratului de față.

*

* *

Faptul că secvența aplicativă a tezei mele presupune aspecte subiective tulburătoare, inedite, rezultă din aceea că:

● În ultimii ani de pregătire a cercetării, ca urmare a unei modificări extrem de grave a stării mele de sănătate – o puternică hidrocefalie dublată de o severă tumoră cerebrală, cu consecințe care mi-au afectat centrul mersului, al scrisului și al coerenței logice a gândirii – m-am confruntat grabnic cu o stare practic mortală, cu o stare în care doar un pas a mai lipsit ca să nu „trec în veșnicie”. Dar, revenindu-mi miraculos din starea letală declanșată – am avut posibilitatea ca tot ceea ce teoretic am descris în prima parte a lucrării mele să pot (auto)analiza efectiv prin referințe subiective, asumate în cunoștință de cauză, prin urmărirea propriilor mele trăiri de viață-moarte. Mai personal decât un astfel de studiu, de (auto)introspecție semiotică, nu m-aș fi gândit vreodată că voi fi nevoită să împlinesc.

● Faptul că în perioada ulterioară operațiilor pe care le-am suferit pentru a-mi reveni – operații cerebrale și implicit de protezare a șoldului – am fost nevoită să petrec multe luni în spital și mai apoi într-un centru de recuperare – pentru bătrâni inclusiv. Această situație mi-a îngăduit să intru în contact cu o mulțime de persoane care au trecut prin „furcile caudine” ale pandemiei de covid. Astfel, o atare împrejurare mi-a îngăduit să adaug cercetării mele alte și alte situații tulburătoare de viață-moarte, pe care interacțiunile și documentele inedite dobândite în acest chip mi-au permis să le interpretez ulterior semiotic.

● În sfârșit, o situație aparte a familiei mele⁶ a făcut ca legăturile de rudenie nou dobândite să îmi permită accesul nemijlocit la o mulțime de evenimente și „date vii” privitoare la războiul din Ucraina. O situație vizând un conflict militar extrem de grav, în care viața unei întregi populații a fost pusă în stare de pericol mortal.

*

* *

Ca urmare a acestor incitante situații semiotice, cercetarea de doctorat pe care o supun acum atenției presupune – după știința mea – un „limbaj obiect” cu totul inedit, prin faptul de a-mi fi îngăduit participarea nemijlocită la configurarea lui, în calitate de autoare, pe de o parte, prin asumarea originală – cu prioritate academică – a „metalimbajului” pe care semio-logica îl îngăduie.

O strădanie a vieții de a se confrunta cu moartea și de ieși biruitoare din multe puncte de vedere, cu alte cuvinte.

În cele ce urmează sunt sumar prezentate intențiile capitolelor majore ale lucrării, urmărite în consens cu cele trei părți ale ei.

⁶ Generată prin căsătoria fiului meu, rezident în Anglia, cu o nativă ucraineană.

Capitolul 1

DESPRE SENSUL ÎNTREBĂRIILOR-CHEIE:

CINE SUNTEM, DE UNDE VENIM, ÎNCOTRO...?

S-ar putea spune că omul se naște și își trăiește viața tocmai pentru a înțelege sensurile „verticalei” sale venitiri – prin „cădere în frecvență” – prefăcute „orizontal” în aspirație legică: respectiv *legea creșterii în frecvență*, în trup și suflet / spirit. Spre a-și putea șopti tainic și (i)luminat – în clipa Marii Treieri – sensurile ultimei suflări printr-un atotînțelegător: AHH... AAA... Un arhimedic EVRIKA, ori goethean MEHR LICH, trăiri de cuprinzătoare valoare aglutinate într-o clipă de înțelegere a tot ceea ce a fost și (încă poate) fi: *Comuniunea Totului cu Totul*. O entanglare, o hologramă a întregului de viață...; sau o picătură definitivă pentru șuvoi, cine știe? Căci încă ne întrebăm – cu mintea – ce urmează pragului prin care omul este menit să extrapoleze CLIPA aceea – clipa morții adică, la nivelul NESFÂRȘIRII.

Dar inima deja a răspuns... Întrucât, singurul lucru pe îl recuperăm cu certitudine în simbolistica acestei treceri – unificând șoaptele într-o expi(r)ție onto-axio-logic unificatoare – este un simplu și omenesc: OHH...

Adică – înțelegător poate – „Asta a fost tot!”

*

Am numit de la bun început înțelepții, am formulat implicit sensurile unificatoare ale credinței / logicii lor, de acum duale: faptul de a EXISTA ÎMPREUNĂ, printr-o (onto)logică „și/și” deja posibil de înțeles printr-o (meta)fizica cuantică – *coincidentia oppositorum*, ce minunăție – capabilă să înlocuiască aristotelicul „sau/sau”. Iar pentru teza noastră, strategia de paliativ / însoțire a celor ce pleacă, răspunsurile înțelept-iubitoare (*aurea mediocritas*) ar trebui să clarifice întrebări adiacente precum:

(1) *structural*, în ce măsură este omul – „măsură a tuturor lucrurilor” – rezultatul cuplajului dintre *corpul-semnificant* și *sufletul-semnificat*, dintre substanța și energia care îi definesc „forma de lut” a trupului, și informația-câmp ce reprezintă o expresie a spiritului său?

(2) *funcțional*, cum se supune omul dialecticii (ne)muririi:

- acceptând că viața și moartea sunt două *instanțe nerepetitive / unice* în istoria ființării umane și că, odată petrecute, nu vor mai în niciun chip reiterate? sau:

- acceptând că atât moartea, cât și (re)nașterea sunt doar *momente de întrerupere* ale unei preexistente stări de curgere, a unui fundal în care viața întrerupe secundic absolutul morții sau moartea este o clipă de întrerupere a preexistent fluid vital?

Abia după ce aceste întrebări au fost (meta)fizic / axiologic cumva asumate, se vor putea formula și răspunsuri pragmatice la semioza / situația (de comuniune) particulară a unui muritor uman anume: *cine* este și în raport cu care *celălalt* s-a dăruit în viață, *cui*? Cum a făcut-o, când și unde a viețuit spre a muri, acum? Cu ce scop și-a trăit viața, spre a deveni nemuritor?

Am ales să răspund simbolic – spre a nu spune metaforic / poetic – provocării de a așeza într-o singură pagină TOTUL, spre a nu mai gândi la alte nenumărate tratate despre viață și moarte. Căci ce poate înlocui în cuprindere nemuritorul vers al eminescian:

„Nu credeam să-nvăț a muri vreodată!?”

Capitolul 2

DE LA “LIMBAJUL-OBIECT” LA “METALIMBAJUL” UNEI CUPRINZĂTOARE PREGĂTIRI DE MOARTE

Iată o provocare conceptual-metodologică cu ale cărei tensiuni întreaga istorie a gândirii filosofice a fost datoare să se confrunte, răspunzând unei firești întrebări: în ce măsură aspirația de cunoaștere a

realității vieții și morții i-a îngăduit ființei umane – filosofului – să descrie și asume în timp adevărurile unui mai mult sau mai puțin subiectiv „LIMBAJ-OBIECT” prin strategiile asumtive ale unei adecvate METODE sau „METALIMBAJ”?

Pentru a răspunde unei atare întrebări, întoarcerea la începuturile gândirii filosofice este atât necesară, cât și oportună pentru a ajunge – prin comparație interpretativă (hermeneutică) – la capătul de pod doar aparent mai nuanțat al modernității.

La Freud, instinctul vieții – EROS – este implicit asociat cu instinctele sexuale care ne asigură supraviețuirea, satisfacerea plăcerii și perpetuarea speciei, cu ceea ce psihanalistul a numit *libido*. Dar întrucât aceste instincte nu sunt suficiente pentru a explica modul în care ne comportăm, el a introdus în teoria sa explicativă și a motivat existența forțelor autodistructive prin prezența unui instinct al morții: THANATOS. Energia sa se manifestă prin comportament agresiv și prin violență, îndreptată spre sine sau / și spre cei din jur.

În concluzie, prin energia constructivă (negentropică) a vieții și cea distructivă (entropică) a morții se desfășoară toate acțiunile bio-psiho-logice ale ființării umane. Practic, tocmai această tranziție definește ceea ce semiotic reprezintă „*limbajul-obiect*” – respectiv conținutul major – al tezei de față.

Capitolul 3

TANATOLOGIA SAU DESPRE

SENSUL RAȚIONAL DE A FI AL MORȚII

“Dacă n-ar fi moarte, omul nu prea ar filosofa”⁷.

Arthur Schopenhauer

⁷Arthur Schopenhauer, *Viața, Amrul, Moartea*, Editura Antet, București, 1999.

Iată unul dintre adevărurile elementare căruia filosofia – deopotrivă teoretică și practică – îi este esențial datoare: *moartea are un rol esențial în semnificarea vieții*. Căci, altfel spus:

- Pe de o parte, *dacă nu ar exista moarte*, omul nu ar mai fi interesat să mediteze la *nemurire*, respectiv la existența unui nivel de realitate diferit de acela în care trăim, dar în care viața să își manifeste altfel și la fel esența: împlinind demnitatea de a fi „gândire care se gândește”, cum ar spune Aristotel. Cu alte cuvinte, fără de moarte una din problemele majore ale meditației filosofice și-ar pierde fundamental sensul.

- Pe de altă parte, *dacă nu ar exista moarte*, omul s-ar afla în fața unui paradox practic, menționat încă de Marcus Manilius în poemul *Astronomicon*: „Născându-ne începem să murim și sfârșitul se află la origine”⁸. Acest paradox este confirmat inclusiv de știința contemporană a viului, care evidențiază pierderea treptată a unor resurse vitale, a unor neuroni, bunăoară – care ar trebui să îi susțină omului memoria cerebrală – sau a unor țesuturi care se degradează prin boală sau prin accident, ceea ce îi afectează capacitatea de a gândi, de a simți emoțional... De a fi om, în ultimă instanță.

Concluzia? Dacă nu ar exista moartea, oamenii ar trebui să o inventeze, salvându-se astfel de la chinul de a se vedea din ce în ce mai bătrâni, mai urâți și neputincioși în trup și spirit, dar incapabili să moară, să își desprindă sufletul de trup. Iată o întrebare retorică pe care de atâtea ori o auzim șoptită în jurul nostru:

„Oare de ce mai sunt pedepsit cu viața aceasta?”

Sau, cu alte cuvinte:

„La ce bun o astfel de viață, o atare nemurire a degradării?”

⁸ <https://libquotes.com/marcus-manilius/quote/lbg5f0h> accesat 14.03.2025

Capitolul 4

ATITUDINEA FAȚĂ DE VIAȚĂ-MOARTE: ARHETIPURI ALE SPAȚIULUI CULTURAL ROMÂNNO-DANEZ

În încheierea primei secvențe a tezei de față, pe temeiul considerațiilor filosofice și deopotrivă semiotice deja formulate cu privire la dialectica viață-moarte o recuperare istorică și implicit etnică a acestui subiect se cuvine la rândul ei împlinită. Căci, atitudinea față de viață și moarte este una dintre cele mai vechi, mai originale și mai bine conservate credințe ale oricărui popor, pentru că reprezintă chintesența unui arhetip de referință esențială: *acela de a fi sau a nu fi cu adevărat în lume*, de a trăi și a muri. Ca atare, dacă dorim să comparăm ce și cum în lume cu două entități umane, cu doi indivizi sau cu două culturi, pentru relevanța comparației ar trebui să punem cu necesitate față în față istoria culturii lor trecute sau prezente – atitudinea lor culturală (ritualică) – față de problema „marii treceri”.

Este tocmai ceea ce ne propunem să facem în continuare, mai mult sau mai puțin complet, prin compararea credințelor și practicilor de trecere ritualică, de la viața la moarte și mai apoi. Scopul epistemologic al acestei analize este intenția de a elabora în cele din urmă – pentru spațiul socio-cultural românesc și danez deopotrivă – a unui proiect operațional de asistență socială / paliativă și optimizare BPLS (bio-psiho-logică și socială) a stării persoanelor care urmează să se confrunte (curând) cu iminența morții.

Un proiect conceput cu conotațiile multiple pe care teza de față aspiră să le definească: *din viață pentru moarte...*

Capitolul 5

SEMIOZA MURIRII ÎN STAREA DE PANDEMIE

Dincolo de orice filosofie teoretică, una dintre situațiile practice cu care problema morții se confruntă este aceea a pandemiei, a unei extensii la scară foarte largă a manifestării unei boli contagioase, a unei epidemii.

Istoria omenirii cunoaște – de la începuturile ei – o mulțime de epidemii – holera, ciurma, rujeola și variola, febra, gripă etc. – care, în general, au durat circa 1-2 ani, după care se stingeau prin carantinare, prin imunizare naturală etc.

Dincolo de numărul mare de morți – de ordinul zecilor sau chiar sutelor de milioane de morți – atare pandemii erau urmate de consecințe social-economice, politice și culturale majore, care schimbau cursul istoriei. Bunăoară, istoricii vorbesc despre faptul că „pandemia de ciură bubonică a modificat cursul istoriei, aducând trei mari schimbări: prăbușirea Imperiului Roman, întărirea creștinismului și convertirea unui număr foarte mare de persoane, colapsul medicinei greco-romane. Rolul bisericii a crescut, pe motivul tămăduirii sufletelor și a trupurilor.

Fără a lua în seamă alte analize istorice, putem afirma intuitiv – în consens cu dialectica lui Hegel – că evoluția societății omenești este determinată de două categorii de cauze: prin „acumulări cantitative” care determină „salturi calitative” firești, respectiv prin procese puternice de „criză globală”, care determină modificări istorice majore.

Capitolul 6

SEMIOZA UNEI EXPERIENȚE PERSONALE: DESPRE VOINȚA DE A NU MURI

Cea de a treia și ultimă secvență aplicativă a tezei de față vizează *problematica morții* asumată ca o dimensiune filosofică a vieții umane, o dimensiune îmbogățită practic prin contribuțiile semnificative ale semioticii. O atare asumție se realizează dintr-o dublă perspectivă și anume:

— aceea permisă de experiențierea nemijlocită a morții, a confruntării personale a subsemnatei cu aceasta, pe de o parte, respectiv aceea care îi așază pe toți membrii unei colectivități umane în fața unei tensiuni mortale, pe de altă parte;

— în această din urmă situație este vorba de confruntarea întregii societății cu pericolul unei pandemii mondiale și respectiv cu pericolul unor războaie zonale, oricând posibil a se preface într-o conflagrație mondială.

Ne referim la recentul război dintre Israel și Gaza și respectiv la cel dintre Rusia și Ucraina, două focare conflictuale ale căror urmări se resimt de o vreme foarte grav în plan mondial. Menționez, de asemenea, că nefiind o teză de politologie propriu-zisă, cercetarea de față nu urmărește cauzele geopolitice declanșatoare de conflict, motivațiile uneia sau alteia dintre părți, ci faptul că – dincolo de justificările posibile – eludând orice morală, *moartea s-a instaurat în miezul vieții umane*. Prin natura lor, aspectele cercetate în teză sunt inedite, încă neabordate într-o lucrare similară de doctorat și nu numai, privitoare la ceea ce moartea individuală și colectivă înseamnă pentru cei ce o trăiesc nemijlocit, relatând-o ca atare.

Tocmai interpretarea unor atare relatări – cu implicații personale – îngăduie tezei de față o aparte originalitate. Căci, prin participarea nemijlocită a autoarei tezei la derularea evenimentelor descrise și, respectiv, prin interpretarea acestor evenimente cu ajutorul unei fertile metodologii analitice a semioticii, rezultatul tezei corespunde imperativelor unei cercetări academice. Aceasta cu atât mai mult cu cât aceste rezultat – al unei teze de “filosofie practică” – beneficiază și de *privilegiile interdisciplinare ale metodologiei psiho-sociologice*, presupunând asumarea “genetică” a vieții, interviul și *podcast*-ul, chestionarul și sondajul de opinie etc.

Desigur că în prezentarea rezultatelor obținute am fost uneori nevoită să utilizez pe ici-colo și stilul colocvial – adesea chiar literar al expunerii, ceea ce nu afectează însă rigoarea concluziilor, limitarea bibliografiei științifice etc. Toate aceste trăiri coroborate și aspecte analitice rezultate îmi permit în final să mă opresc și să spun:

Viața, ce filosofie! Bate orice... cartea, filmul...

Secvențele de poveste care urmează vizează o istorie personală, în care confruntarea cu moartea a fost trăită dinăuntru ei, din interiorul unei proprii experiențe de viață-moarte. O experiență tulburătoare, a cărei recuperare în sensurile ei esențiale poate contribui la nuanțarea temei mele de cercetare: *problema muririi însăși*. Astfel, “*to be or not to be*” s-a prefăcut din *motto*-ul unei piese shakespeareane – pe care adesea o priveam cu ușurința non-implicării directe – în sensul unei opțiuni ontologice funciare: aceea de a fi sau de a nu mai fi în viață.

Paradoxal în această întâmplare este faptul că în momentul în care – în anul 2018 – am susținut concursul pentru înscrierea la examenul de admitere la doctorat la Universitatea “Alexandru Ioan Cuza” din Iași, având ca subiect *problema filosofică a pregătirii omului pentru moarte*, nu mă gândeam că peste o vreme propria mea viață și implicit viața apropiaților mei avea să devină obiectul unei tulburătoare pervertiri, a cărei autoanalize îmi propun să o asum chiar în cele ce urmează. În acest sens, o dată mai mult voi urmări analitic termenii semiotici ai hexadei situaționale deja utilizate, respectiv: *Cine, Ce și Cum, în ce Context, cu ce Implicații și cu ce Finalități* am fost mortal confruntată.

Răspunzând acestor parametri, voi avea posibilitatea înțelegerii și interpretării acestei semioze letale, care a devenit una din axele inedite ale lucrării doctorale de față: *a vorbi despre pregătirea pentru moarte, trăind paradoxal experiența pregătirii pentru propria mea moarte*. Mai sugestiv decât atât nici că se putea.

Capitolul 7

SEMIOZE ALE LUPTEI CU MOARTEA:

Faptul că cele relatate până acum vizează semioza propriei mele confruntări cu moartea și ieșirea cu bine din această încrâncenată situație – cu sfaturi generos primite pe varii canale de acțiune, începând de la bio-

medicale (științifice) până la cele spirituale (teologice) și etice (filosofice) – nu este deloc întâmplător. Căci, în acest chip am evidențiat efectiv că „aparentul imposibil” există, că moartea poate fi înfrântă prin strategii și practici obiective.

Ca, atare în cele ce urmează am ales să prezint câteva situații personale de viață, respectiv experiențe relevante desprinse din dialogurile întreținute cu aceia care le-au trăit în chip nemijlocit. Ceea ce unifică cu evidență toate aceste evenimente rezultă din concluzia lor comună și anume::

„Da, este posibil: moartea poate fi învinsă”.

Capitolul 8

SUB TEROAREA RĂZBOIULUI, JOCUL DE-A MOARTEA

Recunoașterea acestui funciar adevăr – acela că „*Dumnezeu există!*” – este esențială pentru situațiile de criză majoră ale existenței umane, fie ea individuală, fie colectivă. Pentru că în numai Dumnezeu mai poate ști ce ai de făcut atunci când războiul este deja declanșat și te confruntă cu încheștarea morții.

Oare cum ar trebui să ne pregătim – noi, oamenii – pentru o atare confruntare? Cine poate ști ce avem de întors acestei datorii?

- *În termeni generali*, iată câteva dintre ideile celor care – aflați în stare de război – se pregătesc pentru confruntarea lor cu moartea:

- oamenii aflați în război trebuie să conștientizeze pericolele și inevitabilitatea morții ca parte a experienței lor, acceptarea acestui fapt putând ajuta la reducerea fricii și la menținerea clarității în luptă;

- antrenamentele psihologice, meditația și sprijinul emoțional din partea camarazilor și a consilierilor pot ajuta la gestionarea stresului extrem și a fricii de moarte;

— cultivarea credințelor religioase sau a reflecțiilor filosofice asupra sensului vieții și morții, ceea ce poate oferi un sentiment de liniște și scop înalt;

— păstrarea constantă a legăturii cu familia și prietenii, pentru a-și simți împăcat sufletul în cazul în care nu se mai întorc;

— un testament spiritual și unul material, transmiterea de instrucțiuni pentru cei dragi și organizarea bunurilor personale pot fi măsuri care aduc liniște sufletească și ordine în cazul unui deznodământ tragic;

— susținerea reciprocă între soldați, empatia și respectul pentru ceilalți pot transforma frica de moarte într-un sentiment de solidaritate și curaj.

Iată doar câteva atitudini generale, concrete, care pot ajuta la o mai bună pregătire emoțională și mentală pentru cei care se confruntă cu o astfel de realitate sumbră.

● *În termeni particulari*, pentru a înțelege semiotic situația și starea celor care se află sub dramatismul acestei situații, este suficient să ascultăm cele spuse de oamenii cu care am avut posibilitatea să comunicăm, respectiv cele aflate din:

— interviul realizat cu Nazar, 33 de ani, muzician profesionist, soldat ucrainian, șofer pe ambulanță în spatele frontului;

— chestionarele realizate cu locuitori ai orașului Dnipro din Ucraina;

— focus-grupul adresat refugiaților ucraineni în Danemarca, în azilul din Holstebro.

Cu privire la acestea din urmă, iată ce avem de înțeles, lăsând cuvintele noastre să se exprime nemijlocit, fără a le interpreta. În această situație cuvintele sunt suficiente: ele stau pentru adevărul situației însăși. O teribilă semioză...

Astfel, se poate spune – urmând linia lui Hegel și a lui Friedrich Nietzsche, a lui Martin Heidegger și a lui Herbert Marcuse, că:

„Gianni Vattimo era îndreptățit să constate «moartea» sau «amurgul» artei, ca efect al «sfârșitului» resimțit de metafizică și al exceselor societății industriale”⁹.

Prin urmare, filosofia vieții *versus* filosofia morții – iată ceea ce, o dată mai mult – reprezintă o preocupare constantă a “filosofiei practice”, pe care realitatea lumii o provoacă parcă mai mult decât oricând la a-i găsi soluții înțelepte.

Capitolul 9

SCHIȚĂ DE PROIECT ROMANIA-DANEMARCA PRIVIND PREGĂTIREA PENTRU MOARTE

În cele ce urmează, în finalul tezei urmează să propun – în atenția celor care guvernează destinul sănătății umane, atât în România, cât și în Danemarca – un proiect conceput în beneficiul semenilor care se confruntă cu probleme grave – chiar letale de sănătate. Sunt conștientă că pentru a realiza acest deziderat, pe care semiotica îl poate media, o pregătire interdisciplinară temeinică se cuvine realizată pentru a putea răspunde la câteva întrebări esențiale – de factură meta-fizică, mai întâi, de analiză situațională (metodologic-semiotică), mai apoi.

Întrucât propunerile care urmează se întemeiază pe considerațiile primelor două capitole ale cercetării de față, ele pot sta în loc de concluzii, vizând intenția realizării unui proiect de cercetare în care „teza tezei” noastre să fie de referință.

⁹ Petru Bejan, *Artă și estetică în paradigma comunicării*, cf. <https://philpapers.org/rec/BEJAIE> - accesat 15.03.2025.

Considerațiile propuse ca parte de încheiere a lucrării de față, abordează o problemă care – deși în mod obișnuit este asumată în tăcere, cu o anume discreție – are un impact psiho-social esențial pentru orice comunitate umană, în general, pentru cea românească, în particular: atitudinea omului în fața morții.

Având în vedere că experiența morții este absolută, imposibil de evitat așadar, o cercetare frontală – onestă și deopotrivă eficientă – a aspectelor complexe pe care decesul uman le presupune se impune cu stringență realizată în termenii interdisciplinari ai proiectului de față: o cercetare teoretică și deopotrivă aplicativă, de tip psiho-sociologic și semiologic, spiritual-religios și medical-științific deopotrivă, care implică aspecte ce țin de dimensiunea bio-psiho-logică și socială (BPLS) a ființei umane.

„Într-o elementară retorică cognitivă ne întrebăm când aceste semnale se vor multiplica îndeajuns pentru a germina noi direcții de reflecție, cercetare și intervenție complementare celor din restul bun al lumii și dacă prin finalitățile și construcțiile lor vor rezona cu un succes global”¹⁰.

Împlinind adică – prin acest global succes „o consacrare a oamenilor-valori”, o întoarce „acasă” a spiritelor-suflete omenești. valorificând – ca răspuns parcă al Rugăciunii Domnești: „precum în cer așa și pe pământ” – imperativul: „Să dăm Cezarului ce-i al Cezarului”...

*

În sinteză, putem spune că o atare integratoare strategie urmează să conjuge eficiența programelor medicale deja recunoscute cu prezentarea discursului cognitiv – emoțional-artistic dublat de unicitatea argumentelor

¹⁰ Carmen Crețu, *Psihopedagogia succesului*, Editura Polirom, Iași, 1997, p. 217.

filosofice și științifice utilizate. Tocmai o atare conjuncție face ca, prin finalitatea vizată, proiectul propus să dobândească o eficiență unică.

Direcționată desigur către semenii umani de pretutindeni – fie ei românii sau danezi – dispuși însă să îi acorde semnificația funciară cuvenită.

În loc de concluzii:

QUO VADIS, HOMINE?

Pregătirea pentru moarte a fost un subiect central al reflecției filosofice de-a lungul timpului, fiind abordată din perspective variate: metafizică și etică, teoretică și practică. Filosofia, în esența sa, nu doar că analizează moartea ca limită a existenței, dar oferă și mijloace prin care individul își poate construi o relație autentică cu propria finitudine.

Astfel, analizând gândirea unor filosofi precum Platon, Seneca, Montaigne, Heidegger sau Derrida, observăm că pregătirea pentru moarte nu este un act pasiv de resemnare, ci un proces activ de transformare a vieții. Acceptarea mortalității poate deveni stimulativă pentru o existență autentică, în care omul își asumă propria libertate și responsabilitate.

În acest sens, reperele practice ale filosofiei implică nu doar reflecția intelectuală privitoare la moarte, ci și exerciții spirituale, discipline etice și un mod de viață orientat spre virtute și înțelepciune. Moartea nu este asumată ca un sfârșit absolut, ci ca un orizont care dă sens vieții, obligând individul să trăiască cu luciditate și autenticitate toate etapele care îi sunt date spre a le trăi. Ca atare, filosofia devine nu doar o teorie abstractă, ci un ghid valoric pentru condiția de muritor a omului, pe care acesta să o poată înfrunta cu demnitate și seninătate. Pregătirea pentru moarte devine astfel o pregătire pentru o viață trăită în acord cu adevărurile faptului de a fi om.

Cu alte cuvinte: *Quo vadis, homine? Încotro te îndrepti, omule?*

Iată întrebarea fundamentală care se ridică în urma reflecției asupra morții, miezul de sens al “filosofiei practice”. Or, acestei funciare întrebări, căreia i-a fost în cele din urmă dator să îi răspundă, hotărând că – în cele din urmă – *moartea este inevitabilă*, omul are de ales între două alternative:

- fie să trăiască în uitare și ignoranță;
- fie să își asume conștient finitudinea și să își modeleze existența într-un mod autentic.

Filosofia nu oferă răspunsuri definitive, ci doar căi de explorare și de verificare, doar instrumente de reflecție și practici menite să transforme moartea dintr-un subiect de teamă într-un orizont de înțelepciune.

Ca atare, întrebarea „Quo vadis, homine?” rămâne deschisă ca un apel la introspecție și la responsabilitate existențială. Căci, pregătirea pentru moarte nu este o renunțare, ci o reafirmare a vieții, trăită cu luciditate, curaj și sens. Trăirea bucuriei atât de vii de a fi împlinit în cele din urmă teza de față reprezintă cea mai puternică dovadă a acestei personale constatări: când îți dorești din toată ființa, viața îți oferă privilegiul de a o trăi.

Cu ce condiții, cu ce preț ? iată ceea ce cercetarea de față mi-a îngăduit să aflu în finalul ei, formulând concluzii practice nemijlocit trăite. Pe care nu mă opresc să le prezint drept concluzii ale cercetării în cele ce urmează.

Am spus așadar, că doar “în cele din urmă” suntem datori să murim. Dar, până atunci ce avem de făcut? Și abia de aici încolo teza noastră începe să devină activă, prin constatările sale, respectiv faptul că:

- Până la moartea propriu-zisă se ivesc o mulțime de posibile “opriri”, care – în chip potențial sau real – sunt identificate mai mult sau mai puțin justificat cu “nemișcarea” morții însăși. Dar, tocmai aceste

momente devin cele pe care – “cu moartea pe moarte călcând” – avem șansa să le depășim, ridicându-ne pentru a merge mai departe.

● Strategiile pe care le putem activa în acest sens sunt la îndemâna tuturor, prin:

— epuizarea tuturor soluțiilor logice, standard – medicale, bunăoară – care ne pot scoate din dramatismul unei situații;

— luarea în seamă a tuturor informațiilor de detaliu, neconvenționale inclusiv, a tuturor evenimentelor “întâmplătoare” sau care ni se par “fără relevanță” la un moment dat, dar care activate și așezate într-un contextul situațional de excepție pot să conducă la soluții de excepție, nebănuite;

— folosirea tuturor practicilor neconvenționale care pot fi utilizate pentru ieșirea dintr-o stare pre-mortală și care pot deveni funcționale.

Toate aceste strategii (ne)convenționale care pot fi utilizate în scopul ieșirii paradoxale dintr-o stare de moarte, atunci când o anume șansă este posibilă în acest sens, se cuvine a fi necondiționat dublată de o altă strategie atunci când apropierea de moarte este inevitabilă, respectiv:

● generarea pentru sufletul celor care pleacă a unei atitudini pozitive față de gândul că într-un chip sau altul suntem “nemuritori”, prin faptul că:

— există ceva virtual, subiectiv, care rămâne după plecarea noastră în câmpul de valori (*matrix*-ul informațional / rețea) al umanității, care îi va păstra “fantoma” vie a personalității sale;

— susținerea gândului pozitiv – cu probe cât de posibil reale (cum ar fi cazurile recunoscute de moarte clinică, *Near Death Experiments*) și posibile de explicabile oarecum științifice) – că există în chip obiectiv o structură informațională obiectivă, un “câmp sufletesc” posibil să persistă într-un nivel de realitate transcendental.

Pozitivitatea unor asemenea ipoteze modifică într-un sens benefic starea psiho-emoțională a aceluia care se pregătește sau este pregătit pentru

plecare. În acest context, este oportun – poate – să ne amintim și argumentul logic pe care slujitorii bisericii îl folosesc pentru a susține starea de *wellbeing* a celui pregătit pentru plecare:

“Dacă credem că există un nivel obiectiv de realitate al sufletelor și acesta nu există cu adevărat, atunci nu am pierdut nimic. Dar, dacă acest nivel există și noi nu credem în existența lui, atunci am pierdut totul”.

Consider că – date fiind anume urmări pozitive ale acestui gând – nu este necesar să argumentez complex adevărul acestei judecăți de valoare. Ca un rezultat integrator al tuturor celor afirmate pe parcursul tezei, opțiunea alegerii va sta la îndemâna fiecărui cititor individual în parte.

BIBLIOGRAFIE

- Aristotel, *Protrepticul*, Humanitas, București, 2005.
- Arriès, Philippe, *Omul în fața morții. Vremea gigantilor*, vol.1, Editura Meridiane, București, 1996.
- Basarab Nicolescu, *Noi, particula și lumea*, Editura Junimea, Iași, 2007.
- Bjerg, Oleg, *Etik uden moral*, Museum Tusculam forlag, Charlottenlund, 2010.
- Blaga, Octavian, *Iubirea*, Editura Sherbrok, Quebec, 2021.
- Bondor, George, Mateciuc, Ioan (coord.) *Experiențe fluide și experiențe ale trecerii*. Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2024.
- Botoșeneanu, Calinic, *Tanatologie și Nemurire*, Editura Cantes, Iași, 1999.
- Carmen Crețu, *Psihopedagogia succesului*, Editura Polirom, Iași, 1997.
- Dulcan, Constantin, Dumitru, *Mintea de dincolo. Sinteza și semnificația experiențelor morții clinice*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2013.
- Eben, Alexander, *Proof of Heaven: A Neurosurgeon's Journey into the Afterlife*, Editura 2012.
- Eliade, Mircea, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, Vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981.
- Platon, *Republica*, trad.Dumitru.Vanghelis, Editura Antet Revolution, București, 2005.
- Platon, *Charmides, Opere*, vol. I, Editura Științifică, București, 1975.
- Platon. *Republica, Opere*, vol. V, Editura Științifică, București, 1986.
- Potra, Carmen, *Eutanasia: alegere morală sau imorală?*, Galaxia Gutenberg, Târgu Lăpuș, 2021.
- Simeon Fl. Marian, *Înmormântarea la români*, Academia Română, 1892.
- Stănciulescu, Traian, D., *De la întuneric la lumină. Semiotica ieșirii din păcatul originar*, Performantica, Iași, 2005.
- Stănciulescu, Traian D., *Semiotica iubirii. Inițiere în știința comuniunii*, Editura Performantica, Iași, 2005.
- Stănciulescu, Traian D., *Semiotics of light*, Cristal-Concept &WDO, Iași & Geneva, 2005.
- Stănciulescu, Traian D., *Viață înaintea vieții?*, Editura Timpuri & Intercontemppress, Deva-București, 1991.
- Stănciulescu, Traian, D., *La început a fost semnul. O altă introducere în semiotică*, Editura Performantica, Iași, 2004.
- Tarangul, Marin, *Cuvânt despre felul de a fi al morții*, Editura Humanitas, București, 1997.

Todoran, Isidor, Zăgrean Ioan, *Teologia Dogmatică*, Editura Studiului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe, 1991, Române, 1991.

Tofan, Ioan Alexandru, *Începutul și sfârșitul vieții spirituale*, în “Dilema Veche” nr. 1035, februarie 2024.

Tutungiul, Paul, *Les viles d’incineration dans quelques ballades roumaines*, Editura Ethnologica, 1/1978,

Vlăduțescu, Gheorghe, Chelcea, Septimiu, *Rațiune și Credință*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983.

Vatamaniuc, D., *Fragmentarium*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1981.

Vulcănescu, Romulus, *Coloana cerului*, Editura Academiei, București, 1972.

Vulcănescu, Romulus, *Ethnologica*, Editura Institutului de Artă Comparativă de Istorie Comparativă, București, 1981.

Vulcănescu, Romulus, *Mitologie Română*, Editura Academiei RSR, București, 1987.

SURSE WEB

<https://dexonline.ro/definitie/viata>

<https://sites.google.com/site/filozofiavietii/eutanasierea>

<https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/ciuma>

<https://libquotes.com/marcus-manilius/quote/lbg5f0h>

<https://jyllands-posten.dk/jpaarhus/aarhus/ECE12646370/filosoffens-10-tanker-om-corona/>

<https://www.digi24.ro/stiri/informatii-oficiale-despre-coronavirus-in-romania-1266261>

<https://humanitas.ro/humanitas/carte/plugarul-si-moartea>

<https://enciclopediauniversala.wordpress.com/2013/04/11/legea-entropiei-a-doua-lege-a-termodinamicii-confirma-existenta-unui-dumnezeu-creator> (10.05.2021)

<https://odense.drk.dk/vores-arbejde/faellesskaber-2/vaagetjenesten/vaagetjenesten>

<https://www.folkekirken.dk/aktuelt/nyheder/overblik-de-vigtigste-tal-fra-kerkestatistikken-2024>

<https://socialkompas.dk/tilbud/6707/vaagetjenesten>

<https://www.verywellmind.com/life-and-death-instincts-2795847>

https://en.wikipedia.org/wiki/Legality_of_euthanasia